

Aniołowie (dobrzy i źli) w alegorycznej interpretacji Ksiąg Rodzaju, Wyjścia i Kapłańskiej w homiliach św. Cezarego z Arles

Angels (Good and Bad) in the Allegorical Interpretation of Genesis, Exodus and Leviticus in the Homilies of St. Caesarius of Arles

Ks. Józef Pochwat MS¹

Abstract: Saint Caesarius of Arles (470-543), a great preacher, priest, lover of Sacred Scripture, organizer of church and monastic life in Gaul, left behind writings that have not lost their value to this day. His teaching on angels (good and bad) based on the allegorical exegesis of Genesis, Exodus and Leviticus can serve today's believers. The author shows the blessed fruits of human cooperation with angels and, at the same time, the danger of submitting to temptations cleverly suggested by the devil. Caesarius' exegesis is Christ-Centered, the author shows the unity of Bible; the Old Testament is fulfilled in the New Testament.

Keywords: Holy Trinity; Jesus Christ; angel; devil; Christian morality

---

W historii zbawienia człowieka zarówno aniołowie dobrzy, jak i źli, których nazywa się demonami, szatanami lub diabłami, odegrali wielką rolę (por. Rdz 3). Sprzeciw zbuntowanych aniołów wyrażony przez nich Bogu przełożył się na pokusę rajską, przez co grzech wszedł na ziemię. Aniołowie, zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie, pomagali ludziom w różnych potrzebach. Sam Archanioł Gabriel przyszedł oznajmić Maryi największą nowinę o wcieleniu Zbawiciela. Także w dziele zbawczym Jezusa obecni byli i aniołowie, i diabeł, którego Chrystus pokonał ostatecznie przez swoją mękę, krzyż i zmartwychwstanie².

---

¹ Ks. dr hab. Józef Pochwat MS, wykładowca, Międzyzakonne Formacyjne Studium Teologiczne w Krakowie, Polska; email: jotpe67@wp.pl; ORCID: 0000-0003-4952-6137.

² Zob. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 11, tł. R. Kalka, w: *Starożytne Teksty Chrześcijańskie*, red. L. Małunowiczówna – L. Gładyszewski, Lublin 1976, s. 126-132; T. Kołosowski, *Nauka o szatanie, jego oddziaływaniu na ludzi i walce z nim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, w: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, red. H. Pietras, ŻMT 17, Kraków 2000, s. 99-105; J. Pochwat, *Sprawiedliwość Boga wobec Szatana na podstawie jedenastego „Kazania do ludu” św. Cezarego z Arles*, „Polonia Sacra” 4 (2017) s. 167-185; J. Pochwat, *La justice de Dieu contre Satan; Commentaire du*

Należy pamiętać, że termin „anioł” nie określa jego natury, lecz funkcję, słowo to bowiem oznacza ‘wysłannik’. W Liście do Hebrajczyków czytamy, że aniołowie są „duchami przeznaczonymi do usług, posłanymi na pomoc tym, którzy mają osiąść zbawienie” (Hbr 1,14). Pismo Święte wielokrotnie mówi o aniołach. W Starym Testamencie są to Księgi Rodzaju, Wyjścia, Jozuego, Pierwsza i Druga Królewska, Sędziów, Druga Samuela, Nehemiasza, Tobiasza, Hioba, Psalmów, Pieśni nad pieśniami, Izajasza, Ezechiela, Daniela i Zachariasza. W Nowym Testamencie natomiast: Ewangelie Mateusza, Łukasza, Jana, Dzieje Apostolskie, List do Efezjan, List do Kolosan, Pierwszy i Drugi List do Tesaloniczan, Pierwszy List do Tymoteusza, List do Hebrajczyków, Pierwszy List Piotra, List Judy i Apokalipsa. Również Katechizm Kościoła Katolickiego podaje cenną wykładnię nauki odnośnie do aniołów³.

Aniołowie, jak i diabeł, są nierozdzielnie związani z historią człowieka. Terminem „diabeł” lub „szatan” Pismo Święte określa istotę o charakterze osobowym. Stary Testament mówi o diable rzadko, wzmianki o duchu złym pojawiają się w następujących Księgach: Rodzaju, Tobiasza, Hioba, Mądrości i Zachariasza. W Nowym Testamencie: cztery Ewangelie, Dzieje Apostolskie, List do Rzymian, Pierwszy i Drugi List do Koryntian, List do Efezjan, List do Filipian, List do Kolosan, Pierwszy i Drugi List do Tesaloniczan, Pierwszy List do Tymoteusza, List do Hebrajczyków, List Jakuba, Pierwszy List Piotra, Pierwszy List Jana i Apokalipsa. A w Katechizmie Kościoła Katolickiego odnajdujemy jasno sprecyzowaną naukę o szatanie⁴.

Z historii Kościoła wiadomo, że Ojcowie i Pisarze Kościoła w swoich dziełach poświęcają wiele uwagi aniołom (i diabłu), chociaż nie podają systematycznego wykładu na ten temat. Wystarczy wymienić *List Barnaby*⁵, *Pasterz Hermasa*⁶, *Arystydesa z Aten*⁷, *Justyna*⁸, *Tacjana*⁹, *Orygenes*¹⁰ i wie-

---

sermon au peuple XI, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 3, Venelles 2020, s. 185-191.

³ KKK 57, 148, 311, 326, 328-336, 430, 490, 497, 515, 538, 559, 695, 719, 722, 760, 1034, 1161, 1846, 1994, 2566, 2676, 2851.

⁴ Zob. KKK 391-397, 538-540, 635, 1086, 1237, 1673, 1708, 2113-2119, 2482, 2538, 2851-2854.

⁵ Zob. *Barnaby List*, I/II w., NSWP, s. 183-184.

⁶ Zob. *Hermas*, I/II w., NSWP, s. 430-431.

⁷ Zob. *Arystydes*, II w., NSWP, s. 115-116.

⁸ Zob. *Justyn Męczennik*, ok. 100-167 r., NSWP, s. 566-569.

⁹ Zob. *Tacjan*, II w., NSWP, s. 909-910.

¹⁰ Zob. *Orygenes*, ok. 185-254 r., NSWP, s. 747-763.

lu innych, a szczególnie ojców pustyni¹¹, którzy opisali liczne przykłady spotkań mnichów z tymi duchami. Wiek XXI pokazuje, że zagadnienie aniołów (dobrych i złych) wciąż jest ważne. Wielu porzuca wiarę, sądząc, że ani Bóg, ani aniołowie nie są im potrzebni, oraz że sami o własnych siłach poradzą sobie z wszelkimi przeciwnościami. Spojrzenie św. Cezarego z Arles na moce niebieskie jest wciąż aktualne¹². Trwa bowiem proces nie tylko laicyzacji, ale i ostentacyjnego powrotu do pogaństwa.

Niniejsza praca ma charakter źródłowy. Analizie poddałem homilie Cezarego z Arles do Ksiąg Rodzaju, Wyjścia i Kapłańskiej mówiące o aniołach (dobrych i złych). Faktem jest, że u biskupa Arles¹³ i nie tyl-

¹¹ Zob. spośród bogatej literatury np. J. Pochwat, „*Misterium iniquitatis*”. *Studium tajemnicy nieprawości w dziełach Jana Kasjana (360-435)*, Kraków 2012.

¹² Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura*, tł. J. Pochwat, Cezary z Arles, *Kazania o Piśmie Świętym, część I (81-105)*, opr. J. Pochwat, *ŻM* 88, Kraków 2020.

¹³ Do roku 1942 św. Cezary z Arles był postacią prawie nieznaną. Mrówcza praca badawcza Germaina Morina pozwoliła odkryć osobę i dzieło genialnego kaznodziei z pierwszej połowy VI wieku. Wiemy, że Cezary urodził się w 469/470 roku w Cabillonensis (obecnie Chalon-sur-Saône), prawdopodobnie w rodzinie o rzymskim rodowodzie i już chrześcijańskiej. Młodość spędził w klasztorze na jednej z Wysp Leryńskich (Îles de Lérins; archipelag czterech wysp położony na Morzu Liguryjskim). Później z powodu słabego stanu zdrowia udał się do Arles. Otrzymał święcenia kapłańskie, a następnie biskupie. Na tym stanowisku Cezary pozostał czterdzieści lat, od 502 do swojej śmierci 542 roku. Cezary założył klasztor pod wezwaniem św. Jana. Podczas rządów biskupa Cezarego odbyło się aż 6 synodów (Agde 506, Arles 524, Carpentras 527, Orange 529, Vaison 529, Marseille 533), co świadczy o tym, że był świetnym organizatorem życia kościelnego. W. Klingshirn wykazał, że Cezary z Arles urodził się w latach 469/470, konsekrowany na biskupa w 502, a zmarł 27 sierpnia 542 roku. Większość uczonych przyjmuje te daty, my także. Zob. W.E. Klingshirn, *Church politics and chronology: dating the episcopacy of Caesarius of Arles*, REAug 38 (1992) s. 80-88. Odnośnie do danych biograficznych św. Cezarego z Arles zob. M.-J. Delage, *Introduction*, w: Césaire d'Arles, *Sermons au peuple*, SCh 175, Paris 1971, s. 13-214; A. Żurek, *Cezary z Arles*, Kraków 2003; J. Pochwat, *Sprawiedliwość i miłosterdzie. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, Kraków 2008, s. 7-24; Cyprian – Firmin – Wiwencjusz – Messjan – Stefan, *Żywot Cezarego z Arles*, tł. A. Strzelecka, opr. P. Wygralak, POK 32, Poznań 2008; J. Pochwat, *Św. Cezary z Arles i jego czasy*, w: Św. Cezary z Arles, *Kazania do ludu (1-80)*, tł. S. Ryznar (1-55) – J. Pochwat (56-80), *ŻMT* 57, Kraków 2011. Cezary jako gorliwy duszpasterz niestrudzenie głosił kazania, których do dzisiaj zachowało się 238. Napisał trzy, raczej skromnych rozmiarów, traktaty teologiczne: *De Misterio Sanctae Trinitatis*, *Breviarium adversus haereticos*, *De gratia*. Zarówno kazania, jak i traktaty oraz *Expositio in Apocalypsim* zawierają zasadniczo odpowiedzi na problemy, jakimi żyli

ko znajdujemy więcej tekstów mówiących o diable niż o aniołach. Temat aniołów jest ważny i poświęcono mu wiele uwagi na przestrzeni wieków. Nie spotkałem jednak osobnych prac o aniołach w nauczaniu św. Cezarego z Arles. Niniejszy artykuł stanowi próbę poszerzenia spojrzenia na to zagadnienie na podstawie analizy merytorycznej zbioru jego *Kazań o Piśmie Świętym* dotyczących Ksiąg Rodzaju, Wyjścia i Kapłańskiej. Jego nauka na ten temat została ujęta w trzech punktach: (1) aniołowie w spotkaniu z Abrahamem, (2) aniołowie w relacji z Jakubem, (3) diabeł, anioł zły.

1. Aniołowie w spotkaniu z Abrahamem

Cezary z Arles, komentując Księgę Rodzaju, dostrzega spotkanie patriarchy Abrahama z aniołami, którzy przyjmują postać mężczyzn. W *Kazaniu* 83 ukazuje Abrahama jako wzór gościnności. Gorliwość patriarchy w tym aspekcie życia jest opisana przez Cezarego tak, jak przez Orygenesa, który był dla niego inspiracją. Biskup Arles dodaje jedynie krótkie wezwanie, aby zachęcić swoich słuchaczy do praktykowania tej cnoty¹⁴. Inaczej niż Orygenes Cezary widzi w trzech mężczyznach przybyłych do patriarchy objawienie Trójcy Najświętszej. W ten sposób lepiej podkreśla wyższość gościnności Abrahama nad gościnnością Lota, który przyjął tylko dwóch aniołów¹⁵. Cezary uwrażliwia swoich słuchaczy na miłosierdzie

---

chrześcijaństwo w pierwszej połowie VI wieku w Galii. Studium nad tym dorobkiem Biskupa Arles zaowocowało w ponad 40 krajach wydaniem wielu ciekawych prac pozwalających lepiej zrozumieć Kościół w VI wieku w Galii (dzisiejszej Francji). Episkopat Francji w 2017 roku zwrócił się do Watykanu z prośbą o poszerzenie kultu św. Cezarego z Arles na cały Kościół katolicki. Dnia 6 października 2018 roku tenże episkopat podjął merytoryczne starania o włączenie św. Cezarego z Arles w poczet doktorów Kościoła katolickiego. Por. J. Pochwat, *Wybrane aspekty z przepowiadania św. Cezarego z Arles. Czy św. Cezary z Arles będzie nowym doktorem Kościoła?*, „Polonia Sacra” 4 (2019) s. 139-158; J. Pochwat, *Chrzest w alegorycznej interpretacji Ksiąg Rodzaju i Wyjścia w Homiliach św. Cezarego z Arles*, „Polonia Sacra” 4 (2020) s. 26-27, przyp. 2-9.

¹⁴ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 83, 4.

¹⁵ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 83, 2, *ŻM* 88, s. 162-163. Zob. Origenes, *In Genesim homiliae* 4, 2, PSP 31/1, s. 67-68 oraz Origenes, *In Genesim homiliae, In Exodum homiliae = Homilie o Księdze Rodzaju. Homilie o Księdze Wyjścia*, *ŻMT* 64, s. 69-70; J. Pochwat, *Abraham w świetle pism egzegetycznych Starego Testamentu Orygenesa*, *VoxP* 55 (2010) s. 547-548. Na temat Trójcy Najświętszej u Cezarego, por. także: G. Morin, *Le traité de S. Césaire d'Arles: De mysterio Sanctae Trinitatis*, RBén

przejawiające się w gościnności. W wyniku toczonych wojen wielu było potrzebujących. Byli ludzie okaleczeni, pozbawieni środków do życia, pozbawieni domu. Biskup przypomina o niezwykłych dobrodziejstwach cnoty gościnności, dzięki której przyjmujący zostają wynagrodzeni spotkaniem z aniołami. Nawiązuje do osoby Lota, o którym mówi, że „Ponieważ ofiarował przynajmniej ze szczerego serca to, co mógł, zasłużył na to, by uniknąć zniszczenia doznanego przez mieszkańców Sodomy. Zauważcie, bracia, że nawet Lot, nie odsyłając gości, zasłużył na przyjęcie aniołów. Otóż do gościnnego domu przychodzą aniołowie; domy zamknięte dla gości zostają spalone płonąca siarką”¹⁶.

W dalszej części swej homilii odnosi się do postawy Abrahama opisaną w Księdze Rodzaju w rozdziale osiemnastym wierszu drugim: „Przybyło więc do Abrahama trzech mężów i stanęło nad nim”. Kaznodzieja wyjaśnia różnicę, jaką stanowi wyrażenie „stanąć na nim”, a stanąć „naprzeciw niego”. Bóg stał nad Abrahamem, aby go chronić, by podkreślić różnicę wartości osób. Pan jest większy od patriarchy, zatem nie może stać na równi z Bogiem. Postawa Abrahama wynika z tego, że poddał się on woli Bożej, co zostało wynagrodzone wsparciem go ze strony Boga. Abraham okazał się człowiekiem niezwykle uprzejmym, przyjaźnie nastawionym i bardzo gościnnym. Patriarcha przyjmuje trzech mężów, co Cezary komentuje dla swoich słuchaczy słowami: „Czyż nie dlatego tak uczynił, bracia, że dostrzegał tajemnicę Trójcy [Świętej]? Położył też ciele, które to ciele nie jest twarde, lecz «dobre i miękkie»”¹⁷. Biskup Arles podkreśla rzecz ogromnej wagi, mianowicie tę, że Abraham miał poznanie Trójcy Świętej. Postawa gościnności zostaje nagrodzona w sposób nieskończenie wielki – poznaniem Boga.

W dalszej części tego *Kazania* Cezary kontynuuje swoją myśl: „A cóż jest tak miękkie, cóż lepsze od Tego, który uniżył się dla nas aż do śmierci? (por. Flp 2,8). On jest tym utuczonym cielęciem, które ojciec zarzyna dla

---

48 (1934) s. 19-205; C. Cascone, „*De mysterio Sanctae Trinitatis*” di S. Cesario d'Arles, Posillipio 1947; M. Dorenkamper, *The Trinitarian Doctrine and Sources of S. Caesarius of Arles*, Fribourg 1953; Caesarius Arelatensis, *O tajemnicy Trójcy Świętej*, w: Cezary z Arles, *Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, tł. A. Strzelecka, red. P. Wygalałak, POK 29, Poznań 2004, s. 35-52; D. Bertrand, *Introduction au 'Traité sur la Trinité'*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 1, Venelles 2017, s. 103-109; H. Tripp, *La théologie trinitaire dans les Sermons de Césaire*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 2, Venelles 2018, s. 183-194.

¹⁶ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 83, 3, *ŻM* 88, s. 165.

¹⁷ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 83, 4, *ŻM* 88, s. 165.

syna czyniącego pokutę (por. Łk 15,23). Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jedynego dał (por. J 3,16)¹⁸. Cezary eksponuje drugą osobę Bożą, Jezusa Chrystusa Zbawiciela świata. Biskup uczy właściwego rozumienia Pisma Świętego, pokazując jedność Starego i Nowego Testamentu. Chce, aby słuchacze dostrzegali zapowiedź Chrystusa w Starym Przymierzu i wypełnienie tej zapowiedzi w Nowym.

Po tym wyjaśnieniu Cezary z Arles wraca do pierwotnej myśli o Trójcy Najświętszej i mówi:

Abraham wybiega więc naprzeciw trzech [mężów] i tylko jednemu oddaje cześć. W tym więc, że widział trzech, jak już powiedziano, dostrzegł tajemnicę Trójcy; a przez to, że oddał cześć jako jednemu, rozpoznał w trzech Osobach istnienie jedyne Boga¹⁹. Do jednego się zwraca, kiedy mówi: Pochyl się nad Twoim sługą (Rdz 18,3). Dodaje też, jakby mówił do [kilku] ludzi: Wezmę – powiada – wodę, by obmyć Wam stopy (Rdz 18,4)²⁰.

Cezary, wytrawny duszpasterz, ale i świetny egzegeta, wydobywa cenne pouczenia mogące służyć wiernym w ich doświadczeniach życiowych. Otóż aniołowie pomagają w odkrywaniu Trójcy Najświętszej i otwierają przestrzeń spotkania ze Zbawicielem Jezusem Chrystusem. Tak prozaiczna rzecz, jak gościnność, może prowadzić do głębokiego doświadczenia wiary. Wybitnym tego przykładem i wzorem do naśladowania jest patriarcha Abraham.

2. Aniołowie w relacji z Jakubem

Cezary komentuje sen patriarchy: Jakub „posłuszny ojcu poszedł. W drodze przybył do pewnego miejsca i położył kamień pod głowę, i zasnął (por. Rdz 28,10). We śnie zobaczył drabinę, która wznosiła się aż do nieba; aniołowie Boży wchodzili po niej i schodzili, a Pan opierał się o nią i powiedział (por. Rdz 28,12-13): „Jakubie, Jakubie, nie bój się. Jestem z tobą i będę ci towarzyszył w drodze”²¹. Cezary streszcza tutaj opowiadanie o drabinie Jakubowej z Rdz 28,1-15, które było czytane tamtego dnia

¹⁸ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 83, 4, *ŻM* 88, s. 165-166.

¹⁹ „Ta trynitarna interpretacja wizji Abrahama, który widział trzech, ale jednego adorował (*tres videt, unum adorat*), przypomina: Ambrosius, *Cain et Abel* I 8, 30, CSEL 32A, s. 365” (*ŻM* 88, s. 166, przyp. 78).

²⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 83, 4, *ŻM* 88, s. 166.

²¹ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 87, 1, *ŻM* 88, s. 201.

w liturgii²². W nim znajduje się wzmianka o aniołach, którzy poruszali się w obu kierunkach po drabinie łączącej ziemię z niebem. Jedni aniołowie z ziemi kierowali się do nieba, inni z nieba schodzili ku ziemi. Aniołowie zatem przebywają w niebie i na ziemi. Odbywa się ich nieustanny ruch, żyją w dwu różnych rzeczywistościach – niebieskiej i ziemskiej. Są potrzebni Bogu w niebie, a ludziom na ziemi. Mają zapewne także określone zadania do wypełnienia.

Aniołowie wypełniają również jakąś funkcję związaną bezpośrednio z Jezusem Chrystusem. Są do Niego niejako „przypisani” – gdzie Chrystus, tam także aniołowie. Widać z tego, że Bóg Ojciec zatroszczył się o swojego Syna, gdy posłał Go na ziemię. Aniołowie Mu towarzyszyli w Jego trudnym zadaniu na ziemi. Cezary w śpiącym Jakubie dostrzega figurę Chrystusa i zwraca uwagę na szczegół z pozoru mało znaczący, którym był fakt opiekania się Pana o drabinę. Wydobywa on z tego obrazu głębszą naukę i mówi:

Kiedy bowiem nasz Zbawiciel mówił o Natanaelu, wspomniął błogosławionego Jakuba, mówiąc: „Oto Izraelita, w którym nie ma podstępu” (J 1,51), i następnie dodał: „Odtąd zobaczycie otwarte niebios a i aniołów Bożych zstępujących i wstępujących na Syna Człowieczego”²³. Jakub zobaczył w figurze we śnie to, co Pan przepowiedział o sobie w Ewangelii: „Zobaczycie – mówi – otwarte niebios a i aniołów Bożych zstępujących i wstępujących do Syna Człowieczego”. Jeśli aniołowie zstępowali na Syna Bożego, ponieważ był na ziemi, to w jaki sposób ci sami aniołowie wstępowali do Syna Człowieczego, jak tylko dlatego, że jest w niebie? Tak więc spał On w Jakubie i wołał z nieba do Jakuba²⁴.

Cezary z wielką łatwością łączył wydarzenia Starego Testamentu z wydarzeniami Nowego Testamentu. Pomagała mu w tym alegoryczna interpretacja Pisma Świętego, w czym był świetnym uczniem Orygenesza, Ambrożego, Augustyna i innych Ojców, z których dorobku chętnie i często korzystał²⁵.

---

²² Zob. Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 87, 1. Por. ŻM 88, s. 201, przyp. 190.

²³ W tym miejscu Cezary z Arles opiera swoje nauczanie o jednego z największych swoich mistrzów św. Augustyna, zob. Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 87, 4, ŻM 88, s. 204, przyp. 202.

²⁴ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 87, 4, ŻM 88, s. 204-205.

²⁵ Zob. J. Pochwat, *Cezary z Arles – miłośnik Pisma Świętego*, w: Cezary z Arles, *Kazania o Piśmie Świętym, część I (81-105)*, opr. J. Pochwat, ŻM 88, Kraków 2020, s. 22.

Walka Jakuba z aniołem to według Cezarego z Arles zapowiedź walki Żydów z Chrystusem. Komentując Księgę Rodzaju (32,23-33), biskup pisze, że w scenie walki Jakuba z aniołem patriarcha był figurą narodu żydowskiego, anioł natomiast – symbolem Chrystusa Zbawiciela. Z tej walki Cezary wyprowadza wnioski, które mają pomóc jego słuchaczom w zrozumieniu tekstu. Pierwszym jest ten, że Żydzi będą walczyć z Chrystusem, a zwycięstwo Jakuba oznacza zadanie Mu śmierci. Wnikliwy biskup zauważa, że jednak pewna część ludzi uwierzyła Chrystusowi i tym tłumaczy fakt, że anioł skrzył staw biodrowy Jakuba, co stało się przyczyną jego kalectwa, Jakub pozostał kulawy. Egzegeta wyjaśnia:

Noga, która stała się kulawa, symbolizowała Żydów, którzy nie uwierzyli w Chrystusa; zdrowa noga była typem tych, którzy mieli przyjąć Chrystusa Pana. Zwróćcie jeszcze na to uwagę, że w tej walce Jakub zarówno zwyciężył, jak i poprosił o błogosławieństwo. Kiedy więc anioł powiedział do niego: „Puść mnie”, Jakub odpowiedział: „Nie puszcę cię, jeśli mi nie pobłogosławisz” (Rdz 32,27). Co zatem powiedział mu anioł? „Jeśli okazałeś się silniejszy, walcząc z Bogiem, o ileż silniejszy będziesz, walcząc z ludźmi” (Rdz 32,29). Wypełniło się to, kiedy naród żydowski ukrzyżował Chrystusa Pana. „Puść mnie – powiedział anioł – bo już wstaje świt” (Rdz 32,27). Była to już zapowiedź zmartwychwstania Pana, bo, jak doskonale wiecie, czytamy, że przed świtem Pan powstał z martwych²⁶.

Rozumowanie Arelaty jest jasne i logiczne. Ukazuje dzieło zbawcze Chrystusa komplementarnie poprzez Jego mękę, śmierć i zmartwychwstanie. Dzięki temu tekst biblijny, który komentuje, jego słuchacze mogą z łatwością sobie przyswoić²⁷. Święty Cezary z Arles podaje też wyjaśnienie, co znaczy, że aniołowie Boży wstępowali w niebie do Chry-

---

Na temat egzegezy alegorycznej u Cezarego, zob. także: J. Courreau, *L'exégèse allégorique de Saint Césaire d'Arles*, BLE 78 (1978) s. 181-206, 241-268; J. Dybczyńska, *Egzegeza alegoryczna w kazaniach Cezarego z Arles jako narzędzie głoszenia słowa Bożego*, w: *Refleksja Ojców Kościoła nad słowem Bożym*, red. B. Częsz, TPatr6, Poznań 2009, s. 121-142; A. Quacquarelli, *Exegesi biblica fra tardo-antico e alto medioevo*, VetCh 28 (1991) s. 223-252; P. Wygalak, Święty Cezary z Arles jako egzegeta i teolog, w: *Cezary z Arles, Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, tł. A. Strzelecka, POK 29, Poznań 2004, s. 7-28.

²⁶ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 88, 5, ŻM 88, s. 213-214.

²⁷ Więcej na ten temat, zob. P. Wygalak, *Formacja biblijna w duszpasterstwie VI wieku na przykładzie działalności św. Cezarego z Arles*, „Biblia i Ekumenizm” 3 (2006) s. 111-124; P. Wygalak, *Pogłębienie wiary w oparciu o Pismo Święte według św. Cezara*

stusa i zstępowali na ziemię do Niego. Swoim słuchaczom wyjaśniał tę kwestię, posługując się tekstami zaczerpniętymi z Nowego Testamentu. Wstępowanie do Syna Człowieczego, jak zauważa, dokonuje się wówczas, gdy głoszący sprawy Boże wyjaśniają w sposób wzniosły i głęboki rzeczy, które rozumieli tylko doskonali. Jasno zaznacza wektor z dołu ku górze. Wektor w odwrotnym kierunku, czyli zstępowanie do Syna Człowieczego, wiąże z poprawą obyczajów. Biskup uzasadnia i wyprowadza swoje rozumowanie, przytaczając słowa św. Pawła Apostoła. Wstępowanie to odkrywanie tajemnicy mądrości Bożej. Zstępowanie to praktyczne zastosowanie nauki Bożej, która ma się wyrażać w odpowiednim poziomie moralnym chrześcijanina. Wszystko to, co odnosi się do poprawy obyczajów, jest dla niego zstępowaniem. Biskup Arles powołał się na autorytet św. Jana Apostoła, gdy podsumowuje kwestię wstępowania. Pisał:

Błogosławiony Jan też wstępował, kiedy mówił: „Na początku było Słowo i Słowo było u Boga i Bogiem było Słowo” (J 1,1). Wstępował dostatecznie wysoko, gdy wymawiał te słowa. Ponieważ aniołowie Boży nie tylko wstępowali, lecz także zstępowali, schylając się ku małuczkiem, powiedział: „Słowo stało się ciałem i zamieszkało pośród nas” (J 1,14)²⁸.

Widać zatem troskę biskupa Arles, aby jego słuchacze uczyli się dostrzegać w Starym Testamencie to, co znalazło swe wypełnienie w Nowym. Egzegeta, zatroskany o poziom moralny chrześcijan, podaje natychmiast naukę dotyczącą moralności. Przestrzega przed pijaństwem, rozwiązłością i pożądlivością, a zachęca do trwania w trzeźwości i unikania jakiegokolwiek rodzaju grzechu. Nauczał z mocą:

Gdzie ujrzą się wtedy bezbożni?²⁹ Gdzie rozpoznają się cudzołożnicy, gdzie pijacy, gdzie oszczercy? Gdzie ukarzą się miłośnicy rozpusty, złodzieje, pyszni i zawistni? Co powiedzą na swą obronę ci nieszczęśnicy, tak często napominani, których ten dzień zastanie nieprzygotowanych? Kiedy na

---

rego z Arles, w: *Refleksja Ojców Kościoła nad słowem Bożym*, red. B. Częsz, TPatr 6, Poznań 2009, s. 95-107.

²⁸ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 87, 5, *ŻM* 88, s. 205-206.

²⁹ „Pogrupowanie cytatów, temat i retoryka całego tego fragmentu wskazuje, że jest on reminiscencją listu Pelagiusza do Demetriady, który Cezary powieli prawie literalnie kilka linii dalej, zaburzając porządek zdań i dodając cytat z Ap 21,8” (*ŻM* 88, s. 160, przyp. 52).

dźwięk trąby archanioła (por. 1 Tes 4,16), głośniejszej od jakiegokolwiek trąby, naraz cały świat zacznie jęczeć, kiedy według słów Proroka przyjdzie Pan, aby „obrócić powierzchnię ziemi w pustynię i wytępić z niej grzeszników” (Iz 13,9), kiedy, jak mówi Pismo, grzesznicy i bezbożni zostaną strąceni do jeziora ognia (por. Ap 21,8), a „dym ich katuszy wzniesie się na wieki wieków” (Ap 14,11), jakie drzenie, jaki mrok, jakie ciemności opanują owych występnych niedbalców i obojętnych?³⁰.

Egzegeta z wielkim poletem przeprowadza słuchaczy przez całościowy przekaz biblijny. Nie pomija fragmentów trudnych czy niewygodnych do głoszenia. Jest w pełni wierny tekstowi natchnionemu. Cezary z Arles, w trosce o słuchaczy i o jasność swojego przekazu, podaje na końcu swego kazania zwięzłe to, czego w nim nauczał. Oddaję mu zatem głos, uczynił to bowiem w sposób mistrzowski:

Jak więc zauważyliśmy, błogosławiony Izaak, kiedy posyłał swego syna, był figurą Boga Ojca. Jakub, który został posłany, oznaczał Chrystusa Pana; kamień, który miał pod głową i który namaścił oliwą, oznaczał także naszego Pana Zbawiciela. Drabina sięgająca do nieba była figurą krzyża; Pan wsparty o drabinę wskazywał na Chrystusa przybitego do krzyża. Aniołów wstępujących i zstępujących po drabinie należy rozumieć jako apostołów i mężów apostoelskich oraz wszystkich nauczycieli kościelnych; wstępujący to głoszący [sprawy] wzniosłe doskonałym; zstępujący [to ci], którzy pozwalają uchwycić małuczkiemu i nieoświeconemu to, co mogą oni zrozumieć³¹.

Znamienne u Cezarego z Arles jest to, że Apostołów przyrównuje do aniołów. Zapewne chodziło o zbieżność określeń *angelos/apostolos* oraz sprawowanej funkcji – ci, którzy byli „posłani” do wypełnienia jakiegoś zadania. W Nowym Testamencie, zgodnie z komentarzem Cezarego z Arles, rolę aniołów przejmują Apostołowie.

Cezary łączy ze sobą kilka wydarzeń. Przekleństwo pracy mężczyzny po grzechu pierwszych rodziców i krzak gorejący, w którego płomieniu dopatruje się obecności anioła albo Boga. Oba te wydarzenia łączy z faktem zesłania Ducha Świętego zstępującego na Apostołów w postaci języków ognia. Ten ogień, jak pisze nasz biskup, ma zniszczyć ludzkie grzechy. Biskup Arles wyprowadza swoje pouczenie od powołania się

³⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 83, 3, *ŻM* 88, s. 160.

³¹ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 87, 6, *ŻM* 88, s. 207.

na obraz krzewu cierniowego. Po upadku pierwszych ludzi, karą było wydawanie przez ziemię „plonów” w postaci cierni i ostów. Cezary celnie podaje interpretację zjawiska płonącego krzewu przy objawieniu się Boga Mojżeszowi. Jak zawsze też pokazuje dopełnienie tej tajemnicy w Nowym Testamencie:

Albowiem to, iż krzew cierniowy się nie spalał, oznacza, że nie był dotknięty płomieniem, co, należy przyznać, nie oznaczało niczego dobrego. Płomień oznacza Ducha Świętego³², krzew kolczasty i ciernie – naród twardych i pysznych Żydów. Ten płomień symbolizował bez wątpienia coś dobrego, bo w nim ukazywał się albo anioł, albo Pan. Zresztą, kiedy Duch Święty zstąpił na Apostołów, „ukazały się nad nimi rozdzielone języki wyglądające na ogień” (Dz 2,3). Oby ten ogień i nas dotknął, oby nie zastał nas zbyt twardymi i niezdolnymi do spłonięcia. Módlmy się raczej, by ten ogień płonął w nas, by zniszczył i spalił ciernie naszych grzechów³³.

Cezary wykazuje się świetną znajomością Pisma Świętego i dlatego z wnikliwością łączy wydarzenia Starego Testamentu z wydarzeniami Nowego Testamentu. Zależy mu na tym, aby jego słuchacze widzieli w Starym Przymierzu zapowiedź tego, co się wypełnia w Nowym. Chodziło mu o to, żeby wierni widzieli jedność przekazu Biblii. Cezary ukazuje spójność obu Testamentów. Wyjaśnia słuchaczom, że to, co objawione zostało w Nowym Testamencie, było wcześniej zapowiedziane w Starym³⁴. Stosuje tym samym w przepowiadaniu zasadę św. Augustyna, z którego dorobku obficie czerpał: Nowy Testament kryje się w Starym, Stary Testament odsłania się w Nowym (*Novum in Vetere latet et in Novo Vetus patet*). Pomagała mu w tym niewątpliwie alegoryczna interpretacja Biblii. Dlatego wydobywa wiele przykładów ze Starego Przymierza, ukazując figury osób i zdarzeń w Nowym³⁵.

---

³² Cezary, jak wiadomo, często korzystał z myśli św. Augustyna. I chociaż w *Kazaniu 7, 2* Augustyn nie zestawia ognia płonącego krzewu z Duchem Świętym, to jednak Cezary nawiązuje tutaj do cudu Pięćdziesiątnicy. Cyprian z Kartaginy (zob. *Testimonia ad Quirinum* 3, 101, CCL 3, 171-172) także łączy te wydarzenia. Por. *ŻM* 88, s. 268, przyp. 52.

³³ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 96, 1, *ŻM* 88, s. 267-268.

³⁴ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 87, 6, *ŻM* 88, s. 207.

³⁵ Pochwat, *Cezary z Arles – miłośnik Pisma Świętego*, s. 109.

3. Diabeł, anioł zły

Dla Cezarego Egipcjanie zmuszający Izraelitów do ciężkiej pracy symbolizują diabła i jego aniołów atakujących chrześcijan, ale tylko tych prawych. Ci bowiem stoją w diametralnej sprzeczności z duchem złym, ponieważ pełniąc dobre uczynki, nie są do niego podobni, nie mają z nim nic wspólnego. Z kolei „źli, rozpustni, chciwi i pyszni nie są prześladowani przez niego; oni są jego przyjaciółmi i zawsze wypełniają jego wolę. Nie tylko ich nie prześladowuje, lecz używa ich do prześladowania innych, bo diabeł uważa złych ludzi za młoty czy bicz; krótko mówiąc, prześladowuje dobrych za pomocą złych”³⁶. Biskup, jako świetny obserwator życia, zauważa zasady panujące między ludźmi zwykle wybierającymi towarzystwo najbardziej im odpowiadające, w którym czują się dobrze. Zatem pełniący dobre uczynki upodabniają się do Boga, który jest dobrocią. Przyjaciele zła upodabniają się do diabła, gdyż jest on duchem złym. Źli utrzymują przyjaźnię, a łączy ich popełnianie różnego rodzaju złych czynów. Zło z dobrem zawsze jest w sprzeczności, dlatego zły atakuje dobrego, chcąc by ten do niego się upodobnił. Gdy bowiem jest podobny, należy do niego i nie stoi w sprzeczności z nim.

Cezary z Arles zauważa wyjątkowe znaczenie śmierci pierwородnych synów Egipcjan i podaje mocną interpretację tego wydarzenia:

Na ostatnim miejscu pojawia się śmierć pierwородnych. Nie bez racji przez pierwородnych Egipcjan rozumiemy księstwa i moce tego świata (por. Ef 6,12), to znaczy diabła i jego aniołów, o których było powiedziane, że Chrystus ich pociągnął przy swoim przyjściu (por. Kol 2,15), to znaczy, wziął ich w niewolę (por. Ef 4,8) i pokonał na drzewie Krzyża. W pierwородnych Egipcjan możemy także zobaczyć wszystkich założycieli herezji i wynalazców fałszywych religii, które widziano w tym świecie, a które prawda Chrystusa zniszczyła³⁷ razem z ich autorami³⁸.

Pierwородny był dziedzicem, jemu przypadała największa część spadku. Odwrócenie się od prawdy i uleganie fałszowi stanowi zagrożenie dla każdego człowieka, nie tylko pierwородnego. Cezary podkreśla rolę pier-

³⁶ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 98, 2, *ŻM* 88, s. 283.

³⁷ Cezary nie przejął wyjaśnienia Orygenes. Zob. Origenes, *In Exodum homiliae* 4, 7. Por. *ŻM* 88, s. 291, przyp. 127.

³⁸ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 99, 2, *ŻM* 88, s. 291.

worodnych, widząc w nich „założycieli herezji i wynalazców fałszywych religii”. Jezus pierworodny przynosi prawdziwą religię.

Ponieważ świat leży w mocy diabła i jego aniołów, pokonanie ich jest przewyciężeniem pożądlivosti tego świata. Tego zwycięstwa człowiek nie może dokonać w oparciu o własne siły, lecz tylko dzięki Chrystusowi, który już wygrał walkę z szatanem. Cezary zachęcał wiernych: „Módlmy się więc, bracia najdrożsi, by Chrystus Pan w swej dobroci pozwolił nam pokonać pożądlivość tego świata i odnieść szczęśliwe zwycięstwo nad diabłem i jego aniołami przed Jego trybunałem”³⁹. Dlatego Cezary podkreśla zwycięstwo tajemnicy krzyża nad diabłem i jego aniołami:

Egipt był dotknięty za sprawą [tej] laski dziesięcioma plagami, tak cały świat został upokorzony i pokonany przez Krzyż; i jak faraon oraz jego lud zostali dotknięci tą mistyczną laską, by pozwolili odejść narodowi żydowskiemu na służbę Bogu, tak diabeł i jego aniołowie są gnębieni i miażdżeni przez misterium Krzyża, by nie mogli odwieść narodu chrześcijańskiego od służby Bogu⁴⁰.

Egzegeta ukazuje znaczenie krzyża, wyjątkowej „laski” przywracającej porządek i ład. Pokonanie diabła otwiera człowiekowi możliwość służenia Bogu, właściwego stanu rzeczy, jaki miał miejsce przed grzechem pierwszych rodziców.

Cezary, komentując Księgę Rodzaju, uznaje Labana za figurę diabła, podając dwa argumenty świadczące o tym: fakt służenia bożkom i prześladowanie Jakuba. Przeprowadza ciekawą myśl, łącząc poszukiwania Labana u Jakuba swojej własności, aby mieć podstawę do postawienia go w stan oskarżenia. A ponieważ nie znalazł nic swojego, nie mógł go zatrzymać⁴¹. Biskup zestawia ten epizod z tekstem Ewangelii: „Oto nadchodzi władca tego świata i nic we Mnie nie znajdzie” (por. J 14,30). W rozumowaniu Cezarego jest ciągła logika, gdyż tłumaczy swoim słuchaczom przy każdej

³⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 96, 8, *ŻM* 88, s. 267.

⁴⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 95, 5, *ŻM* 88, s. 264-265. Więcej na temat krzyża u św. Cezarego z Arles, por. Pochwat, *Sprawiedliwość Boga wobec Szatana na podstawie jedenastego „Kazania do ludu” św. Cezarego z Arles*, 178-180; Pochwat, *La justice de Dieu contre Satan*, s. 186-187.

⁴¹ Streszczenie epizodu o pogoni za Jakubem jego wuja Labana (Rdz 31,23-35), zob. *ŻM* 88, s. 212, przyp. 230.

okazji, aby nie mieć niczego wspólnego z diabłem, lecz z Bogiem, bo po chrzcie⁴² do Niego wierzący należą:

Dlatego też, bracia najdrożsi, badajmy uważnie tajniki naszego sumienia, przeszukujmy zakamarki naszych serc, a jeśli nie znajdziemy tam nic, co należy do diabła⁴³, cieszymy się i dziękujemy Bogu. I tak bardzo, jak możemy, z Jego pomocą czuwajmy, aby bramy naszych serc były zawsze otwarte dla Chrystusa i zamknięte dla diabła, aż do końca. Gdybyśmy jednak rozpoznali, że jakiś ślad dzieł albo przebiegłości diabła pozostaje ukryty w naszych duszach, spieszymy wtedy zwrócić to lub zwymiotować niczym śmiertelną truciznę, aby gdy [diabeł] przyjdzie, aby nas usidlić, nie mógł znaleźć nic swojego i zawstydzony odszedł; a my, składając dzięki wraz z prorokiem, wołajmy [wtedy] do Pana: «Wyzwoliłeś nas od tych, którzy nas prześladowali, a tych, którzy nas nienawidzili, okryłeś wstydem» (Ps 44(43),8)⁴⁴.

Zarówno Bóg, jak i diabeł w pełnieniu różnych dzieł, posługują się ludźmi⁴⁵. Bóg zawsze potrzebuje ich do dzieł dobrych, diabeł odwrotnie – jego interesuje tylko zło i grzech, czyli wszystko, co sprzeciwia się Bogu, Jego słowu i przykazaniom. Cezary wyjaśnia, że działanie diabła można rozpoznać w ludziach bezbożnych, pysznych, kłótliwych, cudzołożnikach, pijakach i tym podobnych. Biskup zachęca zatem:

Ale jeśli [człowiek] zobaczy, pytając siebie wewnątrz, że nie tylko myśli, ale też, że mówi albo robi to, co jest złe, niech zrozumie, że jest poplecznikiem diabła, i niech go to zasmuci. I póki jeszcze jego dusza, pełna grzechów i ciemności, jest zamknięta w więzieniu jego ciała, to z pomocą Bożą niech się wysili i wyrwie z mocy diabła, by przypadkiem, jeżeli dopadnie go, trwającego w złych uczynkach, nagła śmierć, nie usłyszał wraz z diabłem, czyniąc jego wolę: «Odejdźcie ode Mnie, przekleńci, w ogień wieczny, który został przygotowany dla diabła i jego aniołów» (Mt 25,41)⁴⁶.

---

⁴² Zob. Kołosowski, *Nauka o szatanie*, s. 100; Pochwat, *Chrzest w alegorycznej interpretacji*, s. 25-42.

⁴³ Interpretacja Cezarego jest bliska Biskupa z Mediolanu. Por. Ambrosius, *De Iacob et vita beata* 2, 5, który również cytuje J 14,30. Zob. ŻM 88, s. 212, przyp. 232.

⁴⁴ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 88, 4, ŻM 88, s. 212-213.

⁴⁵ Zob. Kołosowski, *Nauka o szatanie*, s. 101-102.

⁴⁶ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 98, 2, ŻM 88, s. 283-284.

Według Cezarego z Arles anioł zły (diabeł) nastawiony jest tylko i wyłącznie na działanie niszczące relacje człowieka z Bogiem i innymi ludźmi. Prowokuje zatem człowieka do popełniania grzechów. Autor jest przeświadczony o tym, że w okresie wielkanocnym diabeł zwiększa swoje zgubne działanie, by odciąć człowieka od Boga:

Chociaż przez cały rok lud chrześcijański jest wystawiany na niezliczone fale grzechów przez podstępne działanie diabła, to jednak ma on zwyczaj, gdy zbliżają się święta wielkanocne⁴⁷, przygotowywać się na większy atak przeciw każdemu wiernemu; zaciekle kłuje i niepokoi nasze serca ostrymi igłami grzechu⁴⁸. Jak właśnie w tych dniach, przykładem diabła i jego aniołów, król faraon i lud Egipcjan prześladowali dzieci Izraela i wycieńczając je pracą przy glinie i ceglach, doprowadzali je do goryczy (por. Wj 1,13-14); tak samo obecnie, gdy zbliżają się święta wielkanocne, diabeł, widząc ze smutkiem, że prawdziwi Izraelici – ci, którzy będą ochrzczeni – opuszczają jego armię i [odrzucają] jego władanie, ma zwyczaj wysyłać im coraz poważniejsze utrapienia i coraz cięższe okazje do upadku⁴⁹.

Cezary z Arles, dbając o wysoki poziom moralny swoich diecezjan, ukazuje im sens pracy nad sobą, która jest działaniem odwrotnym do działania proponowanego chrześcijaninowi przez diabła i jego aniołów. Zachęca z mocą do modlitwy i zachowywania Bożych przykazań. Mówi:

Jeśli bowiem uśmiercamy nasze ziemskie członki, nierząd, nieczystość (por. Kol 3,5), jeśli wymierzamy karę śmierci naszym członkom, to znaczy złym żądzom i grzechom, nasi nieprzyjaciele, to znaczy diabeł i jego aniołowie, upadną przed twoim obliczem. Jak to upadną przed tobą? Jeśli jesteś sprawiedliwy, niesprawiedliwość upadnie przed tobą; jeśli jesteś czysty, upadnie żądza; jeśli jesteś pobożny, unicestwisz ducha bezbożności⁵⁰.

---

⁴⁷ „Aluzja do bliskości świąt Wielkanocnych nie pomaga dokładnie określić, kiedy to kazanie zostało wygłoszone. Z pewnością było to w czasie Wielkiego Postu, gdyż w tym okresie ten fragment Pisma Świętego był tradycyjnie czytany w liturgii” (ŻM 88, s. 282, przyp. 98).

⁴⁸ Jan Kasjan również uważał, że ataki demonów na mnichów w czasie Wielkiego Postu są zdwojone. Por. Cassianus, *Collationes Patrum* 21, 28, ŻM 80, s. 235-236. O oddziaływaniu demonów na ludzi, zob. Pochwat, „*Mysterium iniquitatis*”, s. 115-126.

⁴⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 98, 1, ŻM 88, s. 281-282.

⁵⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermones de Scriptura* 105, 9, ŻM 88, s. 362-363.

Cezary uświadamiał swoim wiernym zasadniczą różnicę istniejącą pomiędzy aniołami (dobrymi i złymi). Wykazywał i przestrzegał, że współpraca z diabłem czy uleganie jego pokusom prowadzi do zrujnowania życia człowieka. Dobitnym tego obrazem jest uleganie bożkom, pijaństwu i rozpucie. Na krótki czas bowiem mogą kusić atrakcyjnością zaspokajania żądz cielesnych, ale w rzeczywistości mogą prowadzić do katastrofalnych skutków nie tylko w życiu doczesnym, ale i wiecznym.

4. Podsumowanie

Św. Cezary z Arles to wybitny duszpasterz i wysokiej klasy egzegeta Pisma Świętego. Umiejętnie łączył przekaz Biblii z aktualnymi wydarzeniami i przeżyciami swoich słuchaczy. Okres jego nauczania przypada na niespokojne czasy. Przystaje istnieć cesarstwo rzymskie, a w jego granice wchodzi, wskutek wędrówek ludów, nowe, barbarzyńskie narody. Poza tym w Arles osiedliła się spora diaspora Żydów, którą biskup musiał brać pod uwagę, zwłaszcza gdy komentował Stary Testament. W wyniku toczonych wojen były duże zniszczenia, wiele ludzi żyło w nędzy, było mnóstwo sierot, wdów, kalek, chorych, wygnańców, uciśnionych, więźniów i zagarniętych w niewolę.

Biskup Arles, wygłaszając homilie podczas Wielkiego Postu, przygotowywał nie tylko katechumenów do przyjęcia sakramentu chrztu, ale też pozostałych wiernych do świąt Wielkanocy. Cezary w nauczaniu o aniołach (dobrych i złych) korzystał z danych zawartych w Starym Testamencie, zawsze wykazując, że wypełniają się one w Nowym. Dbał o jasny przekaz wiary, w której centrum znajduje się osoba Jezusa Chrystusa.

Jako gorliwy duszpasterz zachęcał wiernych do gościnności, spełniania uczynków miłosierdzia co do duszy i ciała oraz czuwania i dbałości o wysoki poziom moralny. Dlatego ganił wszelkie przejawy bałwochwalstwa, pijaństwa i rozpusty. Nauczał, że rolę aniołów mogą pełnić ludzie. Wykazywał, że współpraca ludzi z aniołami przynosi zawsze dobre owoce, gdyż są oni na usługach Boga. Dobrzy aniołowie otwierają władze poznawcze człowieka na Trójcę Najświętszą, a zatem prowadzą do odkrycia Jezusa Chrystusa Zbawiciela świata i człowieka. Aniołowie towarzyszyli Jezusowi w Jego misji zbawczej na ziemi. Cezary przyrównał Apostołów do aniołów, nie ze względu na ich naturę, lecz zadania, do jakich przeznaczył ich Bóg. Cezary, realista, wiedział, że świat leży w mocy diabła i jego

aniołów. Ukierunkowuje zatem wiernych na zbawcze dzieło Chrystusa, który już odniósł zwycięstwo nad diabłem.

Biskup Arles przestrzegał przed jakimkolwiek paktowaniem z diabłem, którego interesuje tylko zło, grzech, zatem to wszystko, co się sprzeciwia Bogu. Diabeł robi wszystko, aby zniszczyć relacje człowieka z Bogiem i drugim człowiekiem. Dlatego Cezary zachęcał wiernych do pracy nad sobą, która przynosi błogosławione owoce w życiu doczesnym i otwiera na dobra wieczne.

Bibliography

Sources

- Caesarius Arelatensis, *Admonitiones*, ed. M.-J. Delage, Césaire d'Arles, *Sermons au peuple*, t. 1, SCh 175, *Sermons 1-20*, Paris 1971; t. 2, SCh 243, *Sermons 21-55; 55A; 33A*, Paris 1978; t. 3, SCh 330, *Sermons 56-80*, Paris 1986, tł. S. Ryznar (1-55), J. Pochwat (56-80): Cezary z Arles, *Kazania do ludu* (1-80), *ŻMT* 57, Kraków 2011.
- Caesarius Arelatensis, *Sermones*, ed. G. Morin, t. 1-2, CCL 104-105, Turnhout 1953; Césaire d'Arles, *Sermons sur l'Écriture I (81-105)*, wyd. G. Morin, opr. J. Courreau, SCh 447, Paris 2000, tł. J. Pochwat, Cezary z Arles, *Kazania o Piśmie Świętym I (81-105)*, red. J. Pochwat, *ŻM* 88, Kraków 2020.
- Caesarius Arelatensis, *Vita Santi Caesarii*, ed. G. Morin, *S. Caesarii opera omnia*, t. 2, Maretoli 1942, s. 296-345, tł. A. Strzelecka, *O tajemnicy Trójcy Świętej*, w: Cezary z Arles, *Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, red. P. Wygralak, POK 29, Poznań 2004, s. 35-52.
- Cyprianus episcopus, Firminus episcopus, Viventius episcopus, Messianus presbyter, Stephanus diaconus, *Vita sancti Caesarii Arelatensis*, ed. G. Morin, *S. Caesarii opera omnia*, t. 2, Maretoli, 1942, s. 296-345, tł. A. Strzelecka, Cyprian, Firmin, Wiwencjusz, Messjan, Stefan, *Żywot Cezarego z Arles*, red. P. Wygralak, POK 32, Poznań 2008.
- Origenes, *In Genesim homiliae. In Exodum homiliae*, ed. W.A. Baehrens, GCS 29, Origenes Werke 6/1: *Homilien zum Hexateuch in Rufins Übersetzung*, Leipzig 1920, s. 1-279, tł. S. Kalinkowski, Orygenes, *Homilie o Księdze Rodzaju. Homilie o Księdze Wyjścia*, red. H. Pietras, *ŻMT* 64, Kraków 2012.

Studies

- Bertrand D., *Introduction au 'Traité sur la Trinité'*, w: Césaire d'Arles et les cinq continents, t. 1, Venelles 2017, s. 103-109.

- Cascone C., „*De mysterio Sanctae Trinitatis*” di S. Cesario d’Arles, Posillipio 1947.
- Courreau J., *L’exégèse allégorique de Saint Césaire d’Arles*, „Bulletin de Littérature Ecclésiastique” 78 (1978) s. 181-206, 241-268.
- Delage M.-J., *Introduction*, w: Césaire d’Arles, *Sermons au peuple*, SCh 175, Paris 1971, s. 13-214.
- Dorenkamper M., *The Trinitarian Doctrine and Sources of S. Caesarius of Arles*, Fribourg 1953.
- Dybczyńska J., *Egzegeza alegoryczna w kazaniach Cezarego z Arles jako narzędzie głoszenia słowa Bożego*, w: *Refleksja Ojców Kościoła nad słowem Bożym*, red. B. Częsz, Teologia Patrystyczna 6, Poznań 2009, s. 121-142.
- Klingshirn W.E., *Church politics and chronology: dating the episcopacy of Caesarius of Arles*, „Revue des Études Augustiniennes et Patristiques” 38 (1992) s. 80-88.
- Kołosowski T., *Nauka o szatanie, jego oddziaływaniu na ludzi i walce z nim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, w: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, red. H. Pietras, ŻMT 17, Kraków 2000, s. 99-105.
- Morin G., *Le traité de S. Césaire d’Arles: De mysterio Sanctae Trinitatis*, „Revue bénédictine” 48 (1934) s. 19-205.
- Pochwat J., „*Misterium iniquitatis*”. *Studium tajemnicy nieprawości w dziełach Jana Kasjana (360-435)*, Kraków 2012.
- Pochwat J., *Abraham w świetle pism egzegetycznych Starego Testamentu Orygenes*, „Vox Patrum” 55 (2010) s. 535-552.
- Pochwat J., *Chrzest w alegorycznej interpretacji Ksiąg Rodzaju i Wyjścia w Homiliach św. Cezarego z Arles*, „Polonia Sacra” 4 (2020) s. 25-42.
- Pochwat J., *La justice de Dieu contre Satan; Commentaire du sermon au peuple XI*, w: *Césaire d’Arles et les cinq continents*, t. 3, Venelles 2020, s. 185-191.
- Pochwat J., *Sprawiedliwość Boga wobec Szatana na podstawie jedenastego „Kazania do ludu” św. Cezarego z Arles*, „Polonia Sacra” 4 (2017) s. 167-185.
- Pochwat J., *Sprawiedliwość i miłosierdzie. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, Kraków 2008, s. 7-24.
- Pochwat J., *Św. Cezary z Arles i jego czasy*, w: *Św. Cezary z Arles, Kazania do ludu (1-80)*, ŻMT 57, Kraków 2011.
- Pochwat J., *Wybrane aspekty z przepowiadania św. Cezarego z Arles. Czy św. Cezary z Arles będzie nowym doktorem Kościoła?*, „Polonia Sacra” 4 (2019) s. 139-158.
- Quacquarelli A., *Exegesi biblica fra tardo-antico e alto medioevo*, „Vetera Christianorum” 28 (1991) s. 223-252.
- Starowieyski M. – Szymusiak J.M., *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 2018.
- Tripp H., *La théologie trinitaire dans les Sermons de Césaire*, w: *Césaire d’Arles et les cinq continents*, t. 2, Venelles 2018, s. 183-194.
- Wygralak P., *Formacja biblijna w duszpasterstwie VI wieku na przykładzie działalności św. Cezarego z Arles*, „Biblia i Ekumenizm” 3 (2006) s. 111-124.

-
- Wygralak P., *Pogłębienie wiary w oparciu o Pismo Święte według św. Cezarego z Arles*, w: *Refleksja Ojców Kościoła nad słowem Bożym*, red. B. Częsz, Teologia Patrystyczna 6, Poznań 2009, s. 95-107.
- Wygralak P., *Święty Cezary z Arles jako egzegeta i teolog*, w: *Cezary z Arles, Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, tł. A. Strzelecka, POK 29, Poznań 2004, s. 7-28.
- Żurek A., *Cezary z Arles*, Kraków 2003.